

39. Ревякин А.В. Кризис «священного единения» во Франции (март-сентябрь 1917 г.) // Вестник Московского университета. – 1977. – № 2. – С. 34-51.
40. Le Figaro. – 1919. – 12 Février.
41. Daniélou Ch. Les affaires étrangères.–P.: Figuière, 1927. – P. 11.
42. Le Temps. – 1919. – 27 Janvier.
43. Le Matin. – 1919. – 10 Juillet.
44. Cambon V. Oú allons-nous? – P.: Collin, 1918. – P. 6.
45. L'Homme Libre. – 1919. – 18 Janvier.
46. Коммунистический Интернационал в документах (решения, тезисы и воззвания конгрессов Коминтерна и пленумов ИККИ. 1919 – 1932). Под ред. Б.Куна.– М.: Партийное издательство, 1933. – С. 17.
47. Le Matin. – 1919. – 25 Octobre.
48. La Presse de Paris. – 1919. – 13 Novembre.

Резюме

В статье проанализированы изменения в сознании французского общества под воздействием мировой войны, что наложило отпечаток на характер первой послевоенной избирательной кампании 1919 г. и создание Национального блока. Сделан акцент на истоках антинемецкой и антибольшевистской направленности его программных установок, которые обеспечили успех на выборах.

Ключевые слова: *Большая война, французское общество, Национальный блок, «священное единство», правые партии, консолидация политических сил.*

Одержано 18 лютого 2013 р.

УДК 327(44)“19”

А.І. Павко

ОСОБЛИВОСТІ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ФРАНЦІЇ В ПЕРІОД ПРЕЗИДЕНТСТВА В. ЖІСКАР Д'ЕСТЕНА

У статті на основі джерел та різноманітної соціогуманітарної літератури висвітлено основні тенденції, загальні риси та особливості зовнішньополітичної діяльності французького президента В. Жіскар д'Естена.

Ключові слова: *зовнішня політика Франції, деголлістська дипломатія, атлантизм, тактика «гнучкого реагування», французька військово-політична доктрина.*

Французька Республіка займає чільне і значною мірою унікальне місце в європейській та світовій політиці. Традиційно посилену увагу дослідники надають ретроспективному аналізу дискусійних та маловивчених аспектів зовнішньої політики V Республіки, яка викликає суперечливі точки зору, залишаючись інтелектуальним полем для подальшого пошуку наукової істини. Зазначимо, що зовнішньополітична лінія Франції при

президенті В. Жіскар д'Естені викликає жвавий науково-пізнавальний інтерес у фахівців, насамперед, як стратегія великої держави, яка зіткнулася з проблемою перегляду своєї ролі у світі, як яскравий приклад пошуку оптимальних шляхів поєднання національних інтересів з універсальними проблемами в поглибленні міжнародної взаємодії та її перебудові на морально-гуманістичних правових принципах і засадах. У цьому сенсі французький досвід вироблення та практичного втілення зовнішньополітичного курсу з його досягненнями та прорахунками є досить повчальним і може бути творчо використаним при формуванні нової моделі зовнішньополітичної поведінки України в умовах глобалізованого світу. Різні аспекти та сюжети зовнішньої політики В. Жіскар д'Естена знайшли відображення на сторінках наукових досліджень зарубіжних авторів, зокрема Ж. Дюрозеля¹, Є. Нарочницької², В. Славенова³, В. Смірнова⁴, Т. Сулицької⁵, В. Шилова⁶. Частково особливості зовнішньополітичного курсу Франції при президенті Валері Жіскар д'Естені висвітлено і в колективних виданнях, авторами яких є відомі українські та російські дослідники⁷.

Мета даної статті полягає в тому, щоб спираючись на теоретичний та фактологічний матеріал, розкрити загальні риси та особливості зовнішньополітичної стратегії В. Жіскар д'Естена. Реалізація цього завдання, на нашу думку, передбачає висвітлення наступних, тісно пов'язаних між собою питань:

- 1) виокремлення об'єктивних та суб'єктивних чинників, які вплинули на формування зовнішньополітичних поглядів майбутнього французького президента;
- 2) аналіз сутнісних засад зовнішньополітичної концепції V Республіки;
- 3) висвітлення основних принципів, напрямків, тенденцій зовнішньої політики Франції другої половини 70 – початку 80-х рр. XX ст., взаємодії механізму спадкоємності та еволюційних змін у зовнішньополітичному курсі В. Жіскар д'Естена.

Як зазначається в одному з дипломатичних словників, В. Жіскар д'Естен є відомим французьким державним і політичним діячем, що народився у 1926 р. Згідно офіційних даних, у 1956-1959, 1962, 1967-1973 рр. він був депутатом Національних зборів. У 1959-1962 рр. перебував на посаді державного секретаря з питань фінансів; у 1962 р. його було призначено міністром фінансів. У 1962-1966 і 1969-1974 рр. В. Жіскар д'Естен займав посаду міністра фінансів та економіки. Упродовж 1974-1981 рр., будучи обраним президентом Франції, він був палким поборником зміцнення її національної самостійності в питаннях зовнішньої політики і оборони, практичної реалізації політики розрядки та багатопланового співробітництва з СРСР та іншими соціалістичними країнами⁸. Зазначимо, що смерть французького президента Жоржа Помпіду 2 квітня 1974 р. відкрила процедуру дострокових парламентських виборів, в результаті яких третім президентом П'ятої Республіки було обрано В. Жіскар д'Естена. Потрібно вказати на те, що промислова криза 70-х років, що захопила

також Францію, змусила Ж. Помпиду частково відступити від зовнішньополітичних установок де Голля. Знову почалося зближення зі США. Слід сказати і про те, що Франція погодилася на прийняття Англії до «Спільного ринку», проти чого тривалий час виступав де Голль, вважаючи Англію троянським конем Сполучених Штатів Америки⁹. У своїх споминах «Влада та життя» колишній президент Франції зізнався, що «ніколи не став би президентом республіки, якщо б не хвороба та смерть президента Помпиду»¹⁰. Як зазначають авторитетні вітчизняні дослідники, він продовжував політичний курс свого попередника¹¹. Вже в процесі виборчої кампанії В. Жіскар д'Естен намагався постати перед виборцями в якості виразника загальнонаціональних інтересів та сподівань. Незважаючи на те, що майже половина виборців проголосувала за кандидата від лівих сил Ф. Міттерана, потрапивши до Елісеївського палацу В. Жіскар д'Естен став ще більш енергійно претендувати на роль представника всієї нації, намагався створити власний образ президента «всіх французів», як це робили і його попередники на цій посаді. Зокрема, у своїй книзі «Французька демократія» В. Жіскар д'Естен закликав всіх французів йти за ним шляхом буржуазно-демократичних реформ, а у сфері зовнішньої політики поставив завдання – «підтвердити та забезпечити місце і роль Франції у світі»¹². Виконання цього завдання вимагало поваги до зовнішньополітичного досвіду попередників, які висунули Францію в ряди активних учасників світової історії. Висунувши концептуальну ідею модернізації французької зовнішньої політики, В. Жіскар д'Естен уже на етапі виборчих змагань зобов'язався неухильно дотримуватись її основних принципів, які були сформульовані де Голем і Помпиду та перевірені практикою голлістської дипломатії. Усвідомлення історичної доцільності для Франції цих основоположних зовнішньополітичних принципів відбувалось упродовж всієї політичної кар'єри В. Жіскар д'Естена.

Вважаємо, що політичні погляди французького президента значною мірою були обумовлені його елітарним, аристократичним походженням, а також впливом тих соціальних закономірностей і тенденцій, які викликали появу ідеології голлізму. На думку дослідників, В. Жіскар д'Естен належав до французької великої буржуазії не тільки за своїми поглядами, але і за походженням¹³. Його королівське генетичне коріння знайшло своє підтвердження хоча б у тому, що В. Жіскар д'Естен, згідно твердженням французької преси, був сином позашлюбної доньки Людовіка XV. Щодо батьківської лінії, то він був вихідцем із сім'ї, яка в минулому виплекала плеяду міністрів, сенаторів і ділових людей, що займали високі посади і користувались значними привілеями при республіканських режимах. Слід вказати на те, що багаточисленна рідня президента була безпосередньо представлена в адміністративних радах великих банків та промислових кампаній. Отже, потенційні можливості кар'єрного зростання В. Жіскар д'Естена були досить сприятливими. Важливим у його політичній біографії, наприклад, є той факт, що в окупованому німцями Парижі 16-річним ліцеїстом він в 1942 р. встановив контакти з французькими силами опору

і виконував завдання однієї з його організацій. Впливова газета «Фігаро» стверджувала, що певну роль у цьому відіграла його мати, яка була «відвертою голлісткою»¹⁴.

Після звільнення Парижу від фашистів 18-річний В. Жіскар д'Естен добровольцем вступив до Першої армії і в якості стрілка приймав активну участь у військових діях на території Франції, Німеччини та Австрії, за що був нагороджений почесним бойовим орденом «Військовий хрест».

Після війни В. Жіскар д'Естен, закінчивши Політехнічну школу в Парижі, згодом став слухачем Національної школи адміністрації, яка являла собою академію для підготовки вищих кадрів французького державного апарату. Свою першу школу політичної діяльності Жіскар д'Естен пройшов в 1955-1956 рр. в якості співробітника кабінету Едгора Фора, який в цей час очолював Раду міністрів Франції. В січні 1956 р. його вперше було обрано депутатом Національного зібрання. Обґрунтовуючи власну політичну позицію, В. Жіскар д'Естен зробив одну з таких заяв: «Францією завжди керував правий центр. Отже, я маю відношення до правого центру і в один прекрасний день буду керувати Францією»¹⁵. Біограф В. Жіскар д'Естена А. Потар вказував на те, що у процесі своєї політичної кар'єри він користувався підтримкою саме «правого центру».

У листопаді 1958 р. В. Жіскар д'Естен був знову обраний депутатом Національного зібрання П'ятої Республіки, а через декілька місяців увійшов до уряду М. Дебре в якості державного секретаря фінансів. Саме П'ята Республіка, заснована де Голлем, відкрила шлях кар'єрі Жіскар д'Естена. Необхідно зазначити, що Жіскар д'Естен був одним з перших, хто привітав Помпиду з перемогою на президентських виборах 15 червня 1969 р. А через тиждень він увійшов до складу уряду Жака Шабан-Дельмаса в якості міністра економіки та фінансів. З самого початку президентства Помпиду, між ним і Жіскар д'Естеном були встановлені і зберігались до останнього дня французького президента відносини, які ґрунтувались на усвідомленні «життєвої необхідності спільного існування». Жіскар д'Естен виступав в ролі «блискучого, але дисциплінованого міністра», підтримуючи президента і в його зовнішньополітичних акціях. У квітні 1973 р. вже Помпиду привітав Жіскар д'Естена як одного з тих небагатьох діячів Франції, які були покликані відіграти в ролі країни «загальнонаціональну роль». Президент Жорж Помпиду не лише надав йому статус державного міністра, але і нерідко звертався до нього за порадами з фінансово-економічних та зовнішньополітичних питань¹⁶.

Навіть фрагментарний аналіз політичної кар'єри В. Жіскар д'Естена свідчить про те, що він заздалегідь готувався до того, щоб в належний момент вступити у відкриту та рішучу боротьбу за право увійти до Єлисейського палацу в якості господаря. Разом з тим висунення ним своєї кандидатури для французького суспільства стало несподіванкою, оскільки у свідомості значної його частини В. Жіскар д'Естен сприймався переважно в ролі «головного збирача податків», а у сфері зовнішньої політики розглядався у перспективному плані більш як діяч «постголлістської

ери». Вже у своєму радіоінтерв'ю 9 травня 1973 р. кандидат у президенти В.Жіскар д'Естен зробив заяву про те, що він схвалює зовнішню політику, яку проводили до нього де Голль і Помпідю, тим більше, що сам приймав активну участь у її практичній реалізації. Нагадавши про те, що він займав відповідальні посади в урядах, сформованих де Голлем і Помпідю, Жіскар д'Естен зазначив, що «завжди підтримував їх у найбільш важкі моменти».

Згодом, після обрання його президентом, він підтвердив наміри щодо дотримання принципів спадкоємництва у виробленні та практичній реалізації власного зовнішньополітичного курсу. Вже 31 травня 1974 р. в посланні парламенту ним наголошено на тому, що «Франція буде робити все необхідне для того, щоб самостійно і абсолютно вільно приймати рішення, яких вимагає захист власних інтересів та її прагнення сприяти забезпеченню рівноваги і миру у всьому світі»¹⁷.

У контексті принципів наступності було підготовлено і схвалено президентом урядову декларацію, яка була представлена Національному зібранню Франції прем'єр-міністром Ж.Шираком 5 червня 1974 р. В ній, зокрема, прем'єр-міністр наголосив на тому, що «зовнішня політика Франції буде і надалі неухильно спрямована на виконання тих завдань, які поставили перед нею генерал де Голль і президент Помпідю»¹⁸.

Дещо пізніше, при відкритті пам'ятника президенту Ж. Помпідю, президент Жіскар д'Естен підкреслив, що державний діяч повинен вміти визначати – і за це він несе відповідальність, що «є можливим сьогодні, а що потрібно відкласти на завтра. Помилка є небезпечною для обох напрямків, оскільки може привести або до іммобілізму, або до авантюри»¹⁹. Мова в даному випадку йшла про те, що зовнішню політику Жіскар д'Естен мав намір розглядати переважно під прагматичним кутом зору, намагаючись внести в її смислове наповнення елемент співмірності завдань реальним можливостям Франції. Нагадаємо також, що де Голль в одному зі своїх публічних виступів у 1968 р. запропонував своїм співвітчизникам сприймати світ «таким, яким він є, і таким, як він еволюціонує». Виходячи з цієї настанови свого попередника, Жіскар д'Естен під час зустрічі з представниками преси 24 жовтня 1974 р. намагався охарактеризувати зовнішню політику «такою, якою вона є, у світі такому, яким він є». На переконання В. Жіскара д'Естена, в основу зовнішньополітичного курсу країни мають бути покладені такі принципи:

1. суверенність у прийнятті рішень, які зачіпають життя Франції, її міжнародні відносини;
2. світовий вимір, глобальність, оскільки проблеми у сучасних умовах мають світові масштаби, а тому і вирішення їх потрібно шукати у світових параметрах;
3. надання переваги концентрації, тобто узгодженості позицій, координації дій, досягнення домовленостей у міждержавних відносинах шляхом консультацій, переговорів, передконфронтацією;

4. лібералізм у зовнішній політиці, органічно пов'язаний з лібералізмом у внутрішній політиці²⁰.

Для з'ясування загальних рис та особливостей стратегічного курсу В. Жіскар д'Естена у сфері міжнародних відносин, важливим, з нашої точки зору, є розуміння також сутнісних засад зовнішньополітичної концепції V Республіки, її еволюції. У цьому контексті потрібно зазначити, що зовнішня політика Франції у післявоєнний період, гострі дискусії стосовно її основного вектора були позначені зіткненням двох основних орієнтацій у сфері міжнародних відносин – атлантистської та голлістської. Кожна з них, маючи власні різновиди та динаміку, а також спільні риси, являє собою в узагальненому вигляді відносно цілісну, концептуально окреслену програму зі своїми пріоритетами та підходами до всіх стратегічно важливих політичних напрямків.

На нашу думку, саме з'ясування сутнісних рис голлістської політики у її порівнянні з атлантизмом як стратегічного орієнтиру у міжнародній діяльності країн Заходу має суттєве значення для розуміння базових засад зовнішньополітичного курсу П'ятої Республіки.

Загальновизнаним є те, що в центр деголлістської концепції були поставлені французькі національні інтереси, насамперед, в їх традиційному розумінні, тобто в категоріях незалежності, впливу та сили. Але будь-який політичний курс не вичерпується національним виміром, а неминуче містить також ідеологічні, культурно-цивілізаційні та інші аспекти²¹.

У західній історіографії існує декілька основних поглядів та підходів щодо трактування сутності голлістської зовнішньої політики. Більшість дослідників, наприклад, визнає, що вона була спрямована на злам післявоєнної біполярної системи і, таким чином, протистояла атлантизму. Але в оцінці характеру тієї моделі міжнародних відносин, яку запропонував Ш. де Голль, думки відрізняються. Так, частина фахівців розглядає її як «програму універсального масштабу», яка керується «певним розумінням еволюції світу» і пропонує оригінальні, а нерідко і новаторські шляхи вирішення сучасних проблем у сфері міжнародних відносин. Інша частина дослідників трактує голлізм як різновид націоналізму традиційного напрямку, який протистоїть не тільки атлантизму, але і європеїзму, а сам факт участі Франції в західних інтеграційних об'єднаннях пояснюється непослідовністю зовнішньополітичних дій чи їх імперативним характером²². Документальні матеріали дають підстави для висновку про те, що одне із стратегічних завдань деголлістської зовнішньої політики полягало у формуванні під французькою егідою самостійного союзу західноєвропейських держав як міжнародно-правової платформи для відстоювання як власних інтересів, так і інтересів Франції у світовій політиці. Зауважимо, що першопочатково, в 1948-1949 рр. де Голль пропагував ідею глобального військово-стратегічного союзу між «західноєвропейською конфедерацією» та США для «протидії комунізму та радянському імперіалізму». Він не тільки схвалив Атлантичний пакт, але і став вимагати його поглиблення та конкретизації. Проте вже у 1953-1954 рр. де Голль дійшов двох

висновків. Перший, зокрема, був пов'язаний з висунутою ним ідеєю про недопустимість конфронтації зі Сходом в ядерну епоху, а інший враховував факт розходження американських та західноєвропейських інтересів. З цього часу де Голль знову повернувся до пошуку автономної стратегії для Західної Європи на основі її об'єднання та незалежності. Після повернення на владний політичний Олімп у 1958 р. він визнав повну спільність інтересів всієї Західної Європи, але особливо наполягав на ідеї «європейської Європи», яка, на його переконання, змогла б існувати «завдяки собі і для себе, здійснюючи серед народів світу власну політику»²³.

У 60-х рр. Ш. де Голль неодноразово підкреслював, що з перших днів президентства всі його кроки були спрямовані на досягнення єдиної, незмінної цілі – ліквідації «режиму двох блоків» та звільнення Європи від «американської гегемонії».

В цьому він вбачав покликання Франції та одночасно єдиний засіб, який дозволив би їй не втратити значення великої світової держави.

Інші характерні риси деголлівського курсу також значною мірою були обумовлені його довгостроковими завданнями. Неприйняття де Голлем атлантизму, як зовнішньополітичної доктрини, було обумовлено не тільки національними амбіціями, але і його переконанням в тому, що розподіл світу на блоки для протистояння згідно ідеологічних ознак матиме негативні геополітичні наслідки. Нагадаємо у цьому зв'язку, що атлантизм – це ідеологізована форма концепції про наявність широкого кола фундаментальних спільних інтересів, єдиної системи соціальних норм, цінностей та інститутів, що об'єднують США та країни Західної Європи в єдиний цивілізований простір. Після 2-ї світової війни концепція атлантизму використовувалася переважно в західноєвропейських країнах-членах НАТО для обґрунтування стратегічної необхідності підтримання тісних союзницьких відносин зі США та визнання лідерства цієї країни у системі західних союзів²⁴.

Варто звернути увагу і на те, що деголлівська концепція міжсистемних відносин якісно відрізнялась як від західних доктрин «відкидання» та «стримування» комунізму, так і від радянської теорії «мирного співіснування». Про те де Голль і його послідовники зовсім не ігнорували специфіку суспільства «реального соціалізму» та загрозу поширення радянської системи. Але вони вважали, що об'єктивні тенденції світового розвитку не тільки вимагають припинити конфронтацію між Сходом і Заходом, але і неминуче викличуть еволюцію комуністичних режимів в руслі конвергенції, а прискорити їх лібералізацію можуть і повинні контакти із західними демократіями. Необхідно також підкреслити, що одним із найважливіших явищ післявоєнної епохи де Голль вважав висунення на перший план кардинальних проблем цивілізації. Спільності засад людської цивілізації була, зокрема, присвячена промова де Голля в ЮНЕСКО 4 листопада 1966 р. з нагоди 20-річчя цієї організації. «Мета французької політики, – зазначив він, – ніщо інше, як єдність – єдність національна, європейська, світова»²⁵. Виходячи із розуміння довгострокових

імперативів світового розвитку, де Голль передбачав не лише послаблення конфронтації між Сходом і Заходом, а організацію конструктивного співробітництва між країнами, що належали до різних військово-політичних блоків, взаємодію між всіма європейськими народами. Такі політичні переконання Ш. де Голля стали закономірним наслідком еволюції його поглядів. В цьому процесі виразно простежується подолання традиційно геополітичного, ідентичного та конфронтаційного підходів до проблематики міжнародних відносин як логічного результату осмислення нових цивілізаційних потреб людства в другій половині ХХ ст., які привели до якісного зростання взаємозалежності всіх частин світу.

Надаючи разом з тим принципове значення традиційному військово-силовому аспекту політики, голлістська концепція містила також ідею «європейської оборони». Але підхід голлістів до завдань і параметрів цієї системи суттєво відрізнявся від позицій атлантичної течії і був позбавлений конфронтаційного характеру.

Діалог з СРСР та країнами Східної Європи став поряд з військовою автономією однією з фундаментальних рис голлістського зовнішньополітичного курсу.

Зазначені принципи були покликані підготувати передумови для реорганізації європейського порядку, забезпечити Франції особливе, самостійне становище між двома найбільшими державами світу та одну з провідних ролей у відносинах двох систем. Важливим компонентом загальної зовнішньополітичної програми де Голля була його активна міжнародна діяльність у країнах «третього світу». Він керувався не лише міркуваннями міждержавного суперництва і критичним підходом до американських методів міжнародної діяльності, але і усвідомленням нової глобальної ролі для Франції та Західної Європи в цілому у світі, так і в окремих його регіонах.

Отже, голлістська зовнішньополітична стратегія, яка залишилась методологічним орієнтиром і для В. Жіскара д'Естена, базувалась на ідеях та принципах національної самостійності Франції та протистояння атлантизму як системи блокового об'єднання західних держав навколо і під егідою США. Зовнішньополітична програма Ш. де Голля була спрямована на подолання біполярної блокової структури та конфронтаційного протиставлення двох суспільних систем, на здійснення процесів демократизації комуністичних режимів шляхом співробітництва з ними, становлення Західної Європи в якості самостійного центра світової політики, досягнення нового якісного рівня конструктивної взаємодії держав у регіональному та глобальному масштабі на основі визнання універсальних гуманістичних принципів. Не дивлячись на те, що голлістська програма зовнішньої політики була невід'ємним компонентом в системі ідеологізованої політики, ареною традиційного міжнародного суперництва та вузького переслідування власних інтересів, проте вона містила також елементи нового мислення: усвідомлення спільності загально цивілізаційних засад людства і толерантне відношення до різних її історичних форм; визначення ціліс-

ності безпеки та глобального характеру сучасних проблем людства, ідеї оновлення міжнародних відносин на гуманістичних принципах. Як бачимо, при генералі де Голлі були закладені концептуальні основи зовнішньополітичного курсу П'ятої Республіки. Саме при ньому зовнішня політика перетворилася у заповідну сферу президентської влади. Жорж Помпідю виступив у ролі наступника зовнішньополітичної лінії де Голля. Проте, якщо в період президентства Ж. Помпідю зовнішньополітична стратегія піддавалася лише незначному корегуванню, то при В. Жіскар д'Естені її еволюція зазнала більш значних змін. На думку В. Манжолі, п'ятирічне правління Ж. Помпідю мало у цьому плані «проміжний характер», під час якого нагромаджувався вибуховий потенціал, що викликав більш значні зрушення у зовнішньополітичному курсі Франції з середини 70-х рр.²⁶

При виробленні та практичній реалізації зовнішньополітичної стратегії В. Жіскар д'Естен, безперечно, врахував засадничі принципи зовнішньої політики, якими керувалися його попередники – президенти Ш. де Голль та Ж. Помпідю. Свідченням такого підходу є, зокрема, те, що третій президент П'ятої Республіки постійно проголошував вірність таким принципам зовнішньої політики як національна незалежність, яка спирається на французькі ядерні сили, відмова від політики протидії політичних блоків, розрядка, співробітництво і т.д. Проте, на слухну думку дослідників, говорити про повну спадкоємність зовнішньополітичного курсу В. Жіскар д'Естена по відношенню до деголлівської зовнішньої політики можна досить умовно, оскільки він здійснювався іншою людиною в інших історичних умовах²⁷. Одна з найважливіших особливостей зовнішньої політики В. Жіскар д'Естена полягала в тому, що він за своєю політико-ідеологічною ментальністю, світоглядним орієнтаціям відрізнявся від представників деголлівської зовнішньополітичної школи.

На формування зовнішньополітичного курсу французького президента значний вплив мали такі чинники як: зміна соціально-економічної ситуації та міжнародно-правового статусу країни, еволюція її політичного становища, особливості функціонування політичного механізму П'ятої Республіки. Якщо період 60-х рр. був позначений економічним зростанням, фінансовою стабільністю Франції, процесами розрядки, виникненням незалежних держав третього світу, то В. Жіскар д'Естен на відміну від своїх попередників був змушений пристосовувати деголлівські принципи зовнішньої політики до різного ґатунку міжнародних криз: валютна дестабілізація (1971), чергова арабсько-ізраїльська війна (1973), різке підвищення цін на нафту та сировину (1979). Загалом, президентство В. Жіскар д'Естена (1974-1981) відбувалось під знаком світової кризи, визначальними рисами якої стали нафтові шоки 1973-1979 рр. та їх економічні наслідки. У своїй зовнішньополітичній діяльності французький президент був змушений враховувати і ту обставину, що він у середині 70-х рр. користувався підтримкою лише половини виборців.

На нашу думку, до елементів новизни зовнішньополітичного курсу Жіскар д'Естена необхідно, насамперед, віднести тенденцію посилення

монополізації зовнішньополітичних рішень президентом. Важливе значення В. Жіскар д'Естен надавав перебудові діяльності французького МЗС як засобу підвищення ефективності зовнішньополітичних рішень. Це завдання послідовно було покладено на трьох його міністрів закордонних справ: посла Франції у ФРН Ж. Сованьярга (1974-1976), постійного представника Франції в ООН Л. де Гіренго (1976-1978) та Ж. Франсуа-Понсе, генерального секретаря Єлисейського палацу (1978-1981)²⁸.

Реформа апарату міністерства закордонних справ, яка була розпочата в 1976 р., мала за мету посилення конструктивного характеру зовнішньополітичних рішень президента. Французька дипломатія, зазначив Жіскар д'Естен у квітні 1979 р., має бути «сучасною, відкритою і динамічною», і це «означає, насамперед, пристосування її структур до реалій сучасного світу». Жан Франсуа-Понсе, який очолив МЗС Франції в листопаді 1978 р. і здійснював керівництво його реформою на завершальному етапі, наступним чином визначив роль дипломатичної служби: «Міністерство закордонних справ та міністр насамперед виконують при главі держави функцію, яка полягає в тому, щоб інформувати його та вносити пропозиції, а також важливу функцію узгодженого перетворення в життя прийнятих рішень». За даними щомісячника «Монд діпломатік», французький парламент практично не контролює зовнішньополітичну діяльність уряду і тим більше президента, який виступає в цій сфері як єдина ініціативна та вирішальна інстанція²⁹. Тому, досліджуючи еволюційні зміни у зовнішній політиці Жіскар д'Естена, важливо враховувати саме його позицію з цих питань, порівнюючи зовнішньополітичну лінію поведінки президента з відповідальними напрямками дій в аналогічних випадках попередників В. Жіскар д'Естена.

Прикметною рисою зовнішньополітичної діяльності Франції в роки президентства В. Жіскар д'Естена є її широкомасштабний, значною мірою новаторський характер. Підтвердженням цієї тези є ядерна політика Франції, розробка проекту Конференції по роззброєнню в Європі, участь Франції у роботі Комітету по роззброєнню в Женеві, вироблення комплексу заходів для зміцнення західноєвропейської єдності, співробітництво з арабським світом, узгоджені із союзниками ініціативи щодо розвитку країн Африки, запровадження євро-арабо-африканського діалогу, покращення відносин з США та Радянським Союзом.

Підтверджуючи наступність воєнної політики Франції, Жіскар д'Естен одночасно сформулював власний погляд на проблеми національної оборони. Відомий французький коментатор з проблем національної оборони в газеті «Монд» Жак Іенар стверджував, що метою Жіскар д'Естена є визначення завдань французької військової політики з врахуванням еволюції міжнародної обстановки³⁰.

Слід зазначити, що дискусії у військово-політичних колах розгорталися в основному навколо питання про те, чи залишається ядерна зброя головним засобом стримування Франції від її втручання в чужі конфлікти, чи цей арсенал має перебувати на службі Європейського співтовариства.

Свої перші висновки з питань національної оборони Жіскар д'Естен виклав під час своєї зустрічі з представниками преси, яка відбулася 24 жовтня 1974 р. Він, зокрема, зазначив, що основою французької національної оборони залишаються стратегічні ядерні сили, завдання яких полягають у виконанні функції стримування потенційного противника і запобіганню тим самим нападу на Францію. Разом з тим, Жіскар д'Естен вніс уточнення в обставини, при яких могли бути застосовані ці сили. На його думку, це мало відбутись тільки у випадку, якщо Франція наразиться на ядерну небезпеку чи загрозу вторгнення на її територію³¹.

Сутність французької військово-політичної доктрини, схваленої президентом д'Естеном, полягала в тому, що наявного у Франції ядерного потенціалу було достатньо для запобігання нападу на країну з будь-якого напрямку. Французька стратегія нанесення ударів по містах, зазначив коментатор газети «Фігаро» П'єр Даркур, переслідує мету переконати будь-якого агресора у тому, що за вторгнення на територію Франції йому доведеться заплатити занадто високу ціну, для того, щоб був сенс йти на це³². Разом з тим, французькі військові та політики категорично відкидали американську доктрину «обмеженої ядерної війни», визнаючи разом з тим доцільність ідеї «гнучкого реагування».

На думку президента Жіскар д'Естена, природа ядерної зброї полягає в тому, щоб створити «не існуючий в минулому прецедент», пов'язаний з розривом між надіями агресора на виграш та ризиком витрат, які він понесе в результаті агресії. Цей розрив – основа стримування³³. Саме завдяки чіткій і послідовній позиції Жіскар д'Естена стратегічна і тактична ядерна зброя стала суттєвим елементом зовнішньої політики Франції.

Разом з тим, підхід Жіскар д'Естена до оцінки ролі ядерної зброї відзначається певною новизною порівняно з поглядами де Голля і Ж. Помпіду, які відстоювали тезу про те, що ядерна зброя стимулює національну відокремленість і національний егоїзм ядерних держав. На його думку, поява ядерної зброї та загроза загального знищення сприяє об'єднанню дій держав на міжнародній арені, а тому, зовнішня політика Франції має бути «всесвітньою політикою примирення»³⁴.

У зовнішньополітичному курсі Франції другої половини 70-х рр. поєднувались і співіснували принципи національної незалежності та взаємозалежності країн капіталістичного світу в галузі економіки та оборони. У практичній зовнішньополітичній діяльності Франції це виявилось у політичному зниженні активності зовнішньополітичного націоналізму, зміцненні «атлантичного» та «європейського» напрямів зовнішньої політики країни, що також привело до певної модифікації ядерної політики Парижа.

Пошук компромісів, відмовлення від конфронтації в ядерну добу стає одним з головних гасел зовнішньої політики Франції. Побоюючись надмірної поляризації світових сил, загострення їх протиборства, французьке керівництво намагалось відіграти роль своєрідного «центру» на міжнародній арені, використовуючи таке становище для розширення свого впливу,

особливо за межами сфер дії воєнних блоків. Потрібно підкреслити, що адміністрація Жіскар д'Естена застосувала голлістську концепцію застосування звичайних і тактичних ядерних сил, а рівень зв'язку французької оборонної системи з системою НАТО не зазнав жодних якісних змін. Керівництво Франції постійно декларувало вірність принципам стратегічного співробітництва з Північноатлантичним союзом, який і надалі залишався «єдиним можливим гарантом рівноваги сил в Європі».

У політичному відношенні позиція Франції в другій половині 70-х рр. дійсно зазнала змін у тому розумінні, що були припинені спроби форсувати створення західноєвропейської альтернативи НАТО. Жіскар д'Естен акцентував увагу на «неактуальності» теми європейської оборони і важливості в цих умовах американських гарантій. Разом з тим, в офіційних виступах продовжувала звучати критика доктрини «гнучкого реагування» НАТО. Створення сучасної військової системи Західної Європи розглядалась з її попереднім політичним об'єднанням у найбільш віддаленій перспективі, але воно продовжувало залишатись стратегічним завданням Франції. Наприкінці свого правління Жіскар д'Естен навіть дійшов думки про перенесення в практичну площину питання про створення нової незалежної від США «організації безпеки» з наступним розпуском військової системи НАТО³⁵.

Еволюційними змінами був позначений і європейський вектор зовнішньої політики президента Жіскар д'Естена. Так, починаючи з вересня 1974 р., французький уряд виступив, за словами Ж. Сованьярга, з досить чіткими пропозиціями, спрямованими на політичне об'єднання Європи, а також на посилення активності співтовариства. Уряд заявив про свої наміри визначити терміни та умови обрання Європейського парламенту шляхом загального голосування. Такими ініціативами Жіскар д'Естена стали, зокрема, легалізація в грудні 1975 р. Європейської ради глав держав та урядів, а також прийняття проекту, який визначав механізм та процедуру обрання Європейського парламенту³⁶.

Характерними рисами зовнішньої політики Франції другої половини 70-х рр. було послаблення антиамериканізму, готовність сприянню поглиблення політичної інтеграції в рамках ЄС, переважання дипломатичного стилю, відмова від неприхованих претензій на «велич» та керівництво у Співтоваристві.

Доречно зауважити, що відносини з американськими президентами Д. Фордом і Дж. Картером формувались у В. Жіскар д'Естена не досить легко. Французький президент не приховував свого ставлення до інтелекту Дж. Картера, з яким відбулось п'ять зустрічей на вищому рівні. Проте і вони не стали визначними віхами в історії франко-американських відносин. Незважаючи на наявність суперництва в різноманітних галузях з американцями, французьке керівництво неухильно дотримувалось в цьому питанні принципу рівноправності. «Американці, – зазначав Жіскар д'Естен, – повинні зрозуміти, що Франція не холуй, а союзник». Однією з основних причин розходжень між Дж. Картером і В. Жіскар д'Естеном

постало питання про права людини. Відкидаючи позицію американського президента стосовно жорсткості їх дотримання, французький уряд наполягав на ефективному визнанні прав людини, підкреслюючи, що «холодна війна і недоцільне втручання більше заважають, ніж сприяють справі з прав людини»³⁷.

Необхідно вказати і на те, що при Жіскар д'Естені набула подальшого розвитку і практичного втілення концепція розрядки. У своїй книзі «Французька демократія» він, зокрема, відзначив: «Якщо розрядка і не вирішує усіх проблем, то принаймні являє собою єдино можливий шлях мирного розвитку»³⁸. Невід'ємним елементом французької концепції розрядки стало поглиблення зовнішньополітичних відносин В. Жіскар д'Естена з Радянським Союзом.

Як свідчить міжнародний досвід, радянсько-французькі зустрічі на вищому рівні завжди були наповнені великим політичним змістом і кожного разу просували вперед відносини між Французькою Республікою та СРСР. Під час офіційного візиту президента Франції Жіскар д'Естена до Радянського Союзу з 14 по 18 жовтня 1975 р. було прийнято «Декларацію про подальший розвиток дружби та співробітництва між Радянським Союзом та Францією». В ній, зокрема, було наголошено на тому, що Радянський Союз та Франція «сповнені рішучості неухильно рухатись курсом злагоди та співробітництва і робити все від них залежне для утвердження в міжнародних відносинах політики розрядки, наповнення розрядки конкретним матеріальним змістом, особливо шляхом посилення їх спільного внеску у вирішення фундаментальних міжнародних проблем та в запобігання кризовим ситуаціям»³⁹. З цією метою обидві країни висловились за розширення діалогу та консультацій між державами. Під час візиту президента Франції В. Жіскар д'Естена до Радянського Союзу 26-28 квітня 1979 р. було підписано «Програму подальшого розвитку співробітництва між Радянським Союзом та Францією на користь розрядки та миру»⁴⁰.

Слід зазначити, що В. Жіскар д'Естен постійно демонстрував прагнення не загострювати відносини з радянським керівництвом і не втручатись у внутрішні справи СРСР навіть тоді, коли мова йшла про долю дисидентів. Він стримано відреагував на «радянський наступ» у третьому світі, зокрема, на вторгнення радянських військ в Афганістан. В. Жіскар д'Естен відмовився бойкотувати Олімпійські ігри в Москві, відкрито підтримати польську «Солідарність».

В. Жіскар д'Естен сприяв також розвиткові франко-китайських відносин, зближенню позицій Парижу та Пекіна в сфері роззброєння, заборона ядерних випробувань.

Зокрема, Франція як і Китай, спільно виступили на XXVIII сесії Генеральної Асамблеї ООН проти пропозиції Радянського Союзу про скорочення на 10 % військових бюджетів держав-постійних членів Ради Безпеки ООН та про використання частини вивільнених коштів для надання допомоги країнам, що розвиваються. При цьому як в Парижі, так і в Пекіні виступали за збереження права на нарощування свого ракетно-ядерного потен-

діалу з метою уникнення «диспропорцій засобів стримування у порівнянні із засобами двох понаддержав»⁴¹. Конкретним втіленням «солідарності» Парижу та Пекіна в цьому питанні стало, зокрема, узгодження термінів проведення ядерних випробувань, науково-технічна допомога Франції Китаю в розвитку ядерної фізики, розвідки уранових родовищ. Проте найбільш активну зовнішню політику здійснював В. Жіскар д'Естен стосовно країн третього світу. Потрібно вказати на те, що з 1974 р. Франція взяла на себе роль захисниці цього спектру країн від фінансового та політичного тиску з боку багатих країн. У 1979 р. В. Жіскар д'Естен намагався розширити діалог до рівня «трилогу» між Європою, Африкою та арабськими країнами, проте потерпів невдачу. Але французькій дипломатії вдалось у лютому 1975 р. підписати Конвенцію між країнами ЄС та представниками колишніх європейських колоній Африки, Карибського басейну і Тихого океану в Ломі про гарантії на п'ять років експорту сільськогосподарської продукції та природних ресурсів в Європу⁴². Зусилля Франції щодо розвитку багатосторонніх зв'язків з країнами третього світу супроводжувались підписанням значної кількості двосторонніх контактів, спрямованих на забезпечення Франції сировиною та енергетичними ресурсами і на вирівнювання її торгового балансу.

Одним із головних напрямків зовнішньої політики В. Жіскар д'Естена була і його африканська політика. Вона була позначена як політичним, так і військовим втручанням у справи африканських країн. На офіційну думку уряду, Франція мала відігравати значну роль в діалозі між європейськими країнами та 49 країнами Африки. При цьому французький уряд наголошував на тому, що африканські країни повинні залишатися вільними у виборі шляхів політичного розвитку і не стати розмінною монетою у змаганні ідеологій на континенті⁴³.

Очевидний провал американської політики в Африці вивільнив місце для більш широкої діяльності Франції в цьому регіоні. Вона мала військові бази в Сенегалі, Кот-д'Івуарі, Габоні. З 19 африканськими державами Франція співпрацювала у військовій сфері. В Чаді вона надала військову допомогу урядові в боротьбі проти повстанців, яких підтримувала Лівія. Загалом, в Африці були присутні 19000 військовослужбовців. Після того як в червні 1974 р. Джибуті дістала незалежність, французький президент В. Жіскар д'Естен висловився за можливість «пакту солідарності» між Європою і Африкою. Відповідно до нього було значно розширено допомогу з боку європейської спільноти африканським франкомовним країнам⁴⁴. Слід сказати про те, що політика Франції в частині встановлення культурних зв'язків з африканськими країнами відповідала зовнішньополітичним принципам Ш. де Голля, проте вона вступала в очевидне протиріччя з ними, коли мова йшла про військову підтримку Францією корумпованих, одіозних режимів, таких, наприклад, як режим диктатора Центральної Африканської Республіки Жана-Бедея Бокасси, пізніше звинуваченого в канібалізмі⁴⁵.

Отже, в різних напрямках зовнішньої політики французького президента Валері Жіскар д'Естена знайшли органічну взаємодію як риси наступності, особливо в аспекті створення «європейської Європи», поглиблення процесу розрядки, так і відповідні еволюційні зміни, елементи новизни. Зауважимо, що практично ніхто із відомих представників вітчизняної чи зарубіжної історіографії не піддає сумніву тезу про спадкоємність зовнішньої політики третього президента П'ятої Республіки, зазначаючи при цьому, що в деяких аспектах його політика суттєво відрізнялася від зовнішньополітичного курсу попередників.

Можна дискутувати про те, чи відповідала деголлівській лінії африканська політика В. Жіскар д'Естена, чи в якій мірі деголлівською була його європейська політика. Ми розділяємо точку зору сучасних зарубіжних дослідників, які вважають, що менше всього деголлівською була його політика по відношенню до СРСР. Якщо для Ш. де Голля інтереси Франції були найвищі за все, то В. Жіскар д'Естен, виходячи із уявлення про першочергове значення принципу взаємозалежного світу, був прибічником вирішення зовнішньополітичних проблем шляхом компромісів. У тій царині міжнародних відносин, в якій де Голль виявляв непохитну твердість, В. Жіскар д'Естен навпаки намагався досягти консенсусу. Загалом, Франція в другій половині 70-х рр. неухильно дотримувалась принципів голлістської орієнтації зовнішньополітичного курсу. Модифікація його змісту, напрямків та методів відображала тенденцію до адаптації в нових геополітичних умовах. На нашу думку, саме діалектична єдність наступності і новизни зовнішньополітичної стратегії В. Жіскар д'Естена забезпечувала його теоретичний і практичний потенціал, перспективність. Осмисленість у нових історичних умовах методологічних доміант такого підходу є актуальним завданням як для вітчизняних дослідників, так і для представників зовнішньополітичних структур України для вироблення універсальної національної доктрини у сфері міжнародних відносин.

Примітки

1. Дюрозель Ж.-Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів (Є. Марічева та ін.) (пер. з фр.) / Жан-Батіст Дюрозель. – К.: Основи, 1999. – 903 с.
2. Нарочницкая Е.А. Франция в блоковой системе Европы. 1960-1980-е годы / Е.А. Нарочницкая. – М.: Наука, 1993. – 236 с.
3. Славенов В.П. Внешняя политика Франции: 1974-1981 / В.П. Славенов. – М.: Междун. отношения, 1981. – 240 с.
4. Смирнов В.П. Новейшая история Франции: 1918-1975: учеб. пособ. для ист. спец. ун-тов и пед. ин-тов / В.П. Смирнов. – М.: Высш. шк., 1979. – 376 с.; Його ж. Франция в XX веке: учеб. пособ. / В.П. Смирнов. – М., 2001. – 356 с.
5. Сулицкая Т.И. Китай и Франция (1949-1981) / Т.И. Сулицкая. – М.: Наука, 1993. – 184 с.
6. Шилов В.С. Внешняя политика и партии во Франции (1969-1981) / В.С. Шилов. – М.: Наследие, 1994. – 382 с.

7. Газін В.П. Новітня історія країн Європи та Америки (1945-2002 роки): навч. посіб. / В.П. Газін, С.А. Копилов. – К.: Либідь, 2004. – 624 с.; Гончар Б.М. Всесвітня історія: навч. посіб. 3-є видання, випр. і доп. / Б.М. Гончар, М.Ю. Козицький, В.М. Мордвінцев та ін. – К.: Знання, 2007. – 694 с.;
8. Дипломатический словарь в 3-х т. – Т. I. Четвертое перераб. и дополн. изд. / Гл. ред. А.А. Громько и др. – М.: Наука, 1984. – С. 365-366.
9. Газін В.П. Новітня історія країн Європи та Америки (1945-2002 роки): навч. посіб. / В.П. Газін, С.А. Копилов. – К.: Либідь, 2004. – С. 424.
10. Жискар д'Э. В. Власть и жизнь / Пер. с фр. Н.Ю. Дубининой / Под ред. Л.М. Видяговой / В. д'Эстен Жискар. – М.: Междун. отношения, 1990. – С. 11.
11. Гончар Б.М. Всесвітня історія: навч. посіб. 3-є видання, випр. і доп. / Б.М. Гончар, М.Ю. Козицький, В.М. Мордвінцев та ін. – К.: Знання, 2007. – С. 552.
12. Славенов В.П. Внешняя политика Франции: 1974-1981 / В.П. Славенов. – М.: Междун. отношения, 1981. – С. 33.
13. Там само.
14. Там само. – С. 34.
15. Там само. – С. 35.
16. Там само. – С. 40.
17. Там само. – С. 41.
18. Там само. – С. 42.
19. Там само.
20. Там само.
21. Нарочницкая Е.А. Вказ. праця. – С. 7.
22. Там само. – С. 7-10.
23. Там само. – С. 14.
24. Політична енциклопедія / Редкол. Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. – К.: Парлам. Вид-во, 2011. – С. 44.
25. Нарочницкая Е.А. Вказ. праця. – С. 19.
26. Манжола В.А. Ядерна політика Франції / В.А. Манжола. – К.: НВВВ, 1993. – С. 21.
27. Шилов В.С. Вказ. праця. – С. 188.
28. Там само. – С. 190-191.
29. Славенов В.П. Вказ. праця. – С. 6.
30. Там само. – С. 49.
31. Там само. – С. 51.
32. Там само. – С. 54.
33. Там само.
34. Манжола В.А. Вказ. праця. – С. 22.
35. Славенов В.П. Вказ. праця. – С. 30.
36. Шилов В.С. Вказ. праця. – С. 192.
37. Там само. – С. 194.
38. Манжола В.А. Вказ. праця. – С. 23.
39. Советско-французские отношения 1965-1976 гг. Документы и материалы / Редкол.: сов. часть Ю.В. Дубинин и др.; франц. часть Ж. Андреани и др. – М.: Политиздат, 1976. – С. 234.

40. Визит Президента Франции В. Жискара д'Эстена в Советский Союз, 26-28 апреля 1979 г.: Документы и материалы. – М.: Политиздат, 1979. – 60 с.
41. Сулицкая Т.И. Вказ. праця. – С. 114.
42. Шилов В.С. Вказ. праця. – С. 200.
43. Там само. – С. 201.
44. Дюрозель Ж.-Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів (Є. Марічева та ін. (пер. з фр.) / Жан-Батіст Дюрозель. – К.: Основи, 1999. – С. 760-761.
45. Шилов В.С. Вказ. праця. – С. 201.

Summary

In the article on the basis of different sources and sociohumanistic literature are demonstrated the main aspects, general features and peculiarities of the foreign policy the active French president Valéry Giscard d'Estaing.

Key words: *foreign policy of France, Pagol's diplomacy, concept.*

Одержано 19 березня 2013 р.

УДК 327.51 (438)

А.Р. Олещук

ПЕРШІ КРОКИ ПОЛЬЩІ НА ШЛЯХУ ДО НАТО

У статті розглядається зовнішня політика Польщі щодо вступу в НАТО.

Ключові слова: *євроатлантична інтеграція, членство в НАТО, перспективи, модернізація.*

Події у Східній Європі наприкінці 80-х ХХ ст. років різко змінили геополітичну ситуацію всього світу. Процеси «перебудови», що розпочалися в Радянському Союзі після приходу до влади Михайла Горбачова, вплинули, насамперед, на відносини між комуністичними країнами. Лібералізація суспільств і накопичені за післявоєнний час проблеми комуністичних держав, економічна та політична криза спричинили піднесення хвилі антикомуністичних національних сил, яка вилилася у антитоталітарну, демократичну революцію, що завершилася падінням тоталітарно-бюрократичних режимів у країнах Центрально-Східної Європи (оксамитова революція в Чехословаччині, проведення «круглих столів» в Угорщині, і звісно, в Польщі).

З розпадом СРСР його колишні європейські союзники, а тепер нові незалежні держави проголосили відданість європейським цінностям і взяли курс на їх реалізацію. У цьому сенсі визначилося два напрями спрямованості зовнішньої політики країн Європи, два важливих завдання:

– вступити в західні економічні та військово-політичні структури (ЄС та НАТО);